

**28 Οκτωβρίου 1940,
η Εκκλησία εγκαταλείπει το συνηθισμένο πνευματικό της έργο
και συστρατεύεται στον παλλαϊκό αγώνα**

Έγραψε – Επιμελήθηκε
Ο Ευάγγελος Μαυρογόνατος
Απόστρατος Αξιωματικός του Στρατού Ξηράς
Αρθρογράφος - Ιστορικός Ερευνητής

Με την κήρυξη του πολέμου κατά της Ελλάδας από τη φασιστική Ιταλία στις 28 Οκτωβρίου 1940 η Εκκλησία εγκαταλείπει το συνηθισμένο πνευματικό της έργο και συστρατεύεται στον παλλαϊκό αγώνα.

Ο αρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος θυμάται ηρωικές στιγμές της ζωής του στον Πόντο και με εγκύκλιό του εμπυχώνει τους στρατευμένους Έλληνες και τους καλεί να αγωνιστούν και να θυσιαστούν για την πατρίδα που κινδυνεύει.

Ακολουθως η Ιερά Σύνοδος κατέφυγε στις χριστιανικές εκκλησίες όλου του κόσμου και με επίσημο γράμμα της κατάγγειλε τη φασιστική εισβολή και ζήτησε τη βοήθεια του χριστιανικού κόσμου. Στην έκκλησή της ανταποκρίθηκαν οι ανά τον κόσμο ορθόδοξοι και ετερόδοξοι που έστειλαν βοήθεια κατά το μέτρο του δυνατού.

Παράλληλα το Πανελλήνιο Ίδρυμα της Τήνου προχώρησε σε εκποίηση των τιμαλφών της Μεγαλόχαρης και ενίσχυσε τον αγώνα με το ποσό των 5.000.000 δραχμών της εποχής εκείνης.

Η Αρχιεπισκοπή Αθηνών οργάνωσε την Πρόνοια των Στρατευμένων με 173 παραρτήματα στην Αθήνα και τον Πειραιά και με 2.500 εθελόντριες που επισκέπτονταν και ενίσχυαν οικονομικά τις οικογένειες των στρατευμένων.

Η πρόνοια ενισχύθηκε οικονομικά από την Αποστολική Διακονία με το ποσό των 200.000 δραχμών και έφτασε μόνο τον Απρίλιο του 1941 να διαθέτει πο-

σό 15.140.000. Συνολικά εξυπηρετήθηκαν 61.235 οικογένειες με χρηματικά ποσά, ρουχισμό και τρόφιμα.

Μεγάλη ήταν η συμμετοχή των ενοριών στη λεγόμενη Φανέλα του Στρατιώτη, δηλαδή στη συγκέντρωση και αποστολή στο μέτωπο πλεχτών και ρουχισμού για τους ένοπλους.

Στον καθαρά αγωνιστικό τομέα επιστρατεύθηκαν πολλοί κληρικοί, μερικοί από τους οποίους αργότερα θα αναδειχθούν σε μητροπολίτες, ενώ στο μέτωπο βρίσκονταν και πολλοί μητροπολίτες, όπως οι Καρυστίας και Σκύρου Παντελεήμων Φωστήνης, Ιωαννίνων Σπυρίδων Βλάχος μετέπειτα αρχιεπίσκοπος Αθηνών κ.ά.

Μερικοί από τους επιστρατευμένους κληρικούς σκοτώθηκαν στο μέτωπο, ενώ πολλοί ιερείς των παραμεθωρίων περιοχών βασανίστηκαν ή εκτελέστηκαν από τους κατακτητές.

Με την κατάρρευση του μετώπου, μετά την εισβολή των Γερμανών τον Απρίλιο του 1941, και τη συνθηκολόγηση του Τσολάκογλου, ο βασιλιάς Γεώργιος Β' και η κυβέρνηση εγκαταλείπουν τη χώρα.

Ο αρχιεπίσκοπος αρνείται να τους ακολουθήσει. Αρνείται και να παραβρεθεί στην παράδοση της Αθήνας στους κατακτητές στις 27 Απριλίου 1941. Αρνείται να τελέσει δοξολογία στο Μητροπολιτικό Ναό Αθηνών που του ζητούν οι Γερμανοί.

Τελικά ο στρατηγός φον Στούμε πηγαίνει στην Αρχιεπισκοπή να συναντήσει τον αρχιεπίσκοπο που τον δέχεται όρθιος. Σε άπταιστα γερμανικά αρνείται κάθε συνεργασία της Εκκλησίας και του δηλώνει την συμπαράταξή της με το λαό.

Στις 29 Απριλίου σχηματίζεται η πρώτη κατοχική κυβέρνηση υπό τον στρατηγό Τσολάκογλου. Ο Χρύσανθος αρνείται να την ορκίσει δηλώνοντας ότι η κυβέρνηση της χώρας που όρκισε βρίσκεται στο εξωτερικό. Η τύχη του είχε πια κριθεί.

Η κυβέρνηση Τσολάκογλου καταφεύγει στο κανονικό δίκαιο της Εκκλησίας γνωρίζοντας ότι η εκλογή του Χρύσανθου είναι αντικανονική. Συγκαλεί Μείζονα Σύνοδο, η οποία στις 2 Ιουλίου 1941 ακύρωσε την εκλογή του Χρύσανθου και επανέφερε στον θρόνο τον Δαμασκηνό.

Ο Χρύσανθος αυτοπεριορίζεται στο σπίτι του στην οδό Σουμελά 3 στην Κυψέλη. Στα δύσκολα χρόνια που θα ακολουθήσουν, και ενώ η Ελληνική Κυβέρ-

νηση βρίσκεται στην Αίγυπτο, ανέλαβε πρωταγωνιστικό ρόλο στον αγώνα κατά των κατακτητών.

Κι είναι σημαδιακό το γεγονός ότι σε μια τόσο δύσκολη εποχή, η Εκκλησία λαβαίνει μέρος στον αγώνα με επικεφαλής δυο μεγάλες προσωπικότητες που συμμετέχουν ενεργά στην καθολική αντίσταση του ελληνικού λαού.

Τον αρχιεπίσκοπο Αθηνών Δαμασκηνό, που δρα λόγω του αξιώματος του στο προσκήνιο, και τον αρχιεπίσκοπο πρώην Αθηνών Χρύσανθο που δρα στο παρασκήνιο και συμμετέχει στην Εθνική Αντίσταση.

Στο σπίτι του εγκαταστάθηκε ασύρματος για την επαφή των διαφόρων ομάδων και οργανώσεων με το στρατηγείο Μέσης Ανατολής, γνωστός ως "ασύρματος του δεσπότη". Παράλληλα βρίσκεται σε διαρκή επαφή με τις δεξιές αντιστασιακές οργανώσεις και από όλους αναγνωρίζεται ως ο εκπρόσωπος του βασιλιά στην Ελλάδα.

Ο αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, από τις πρώτες μέρες που ανέλαβε τα καθήκοντά του, διαχώρισε τη θέση του από τις κατοχικές κυβερνήσεις ενώ με ευελιξία απέφευγε τη σύγκρουση μαζί τους.

Ανάλογη ήταν η στάση του και απέναντι στον πληρεξούσιο του Γ' Ράιχ Altenburg.

Παράλληλα όμως διατηρούσε επαφή με την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση, τους Άγγλους και τις οργανώσεις Εθνικής Αντίστασης, όπως ο ΕΔΕΣ (Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος) του Συνταγματάρχη Ναπολέοντα Ζέρβα, η ΕΚΚΑ (Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση) με πολιτικό αρχηγό τον Γ. Καρτάλη και στρατιωτικό τον Συνταγματάρχη Δ. Ψαρρό, την οργάνωση του Ταγματάρχη Γιάννη Τσιγάντε κ.ά.

Με δική του εντολή το 1943 ο νεαρός τότε αρχιμανδρίτης Σεραφείμ Τίκας, μετέπειτα αρχιεπίσκοπος Αθηνών (1974 - 1998), εντάχθηκε στον ΕΔΕΣ ως στρατιωτικός ιερέας. Ακόμη σημαντική δραστηριότητα παρουσίασε και στην απόκρυψη Εβραίων και γενικά καταζητούμενων από τους κατακτητές.

Εκτός από τον Αρχιεπίσκοπο, στην Εθνική Αντίσταση συμμετείχαν οι Μητροπολίτες Καρυστίας Παντελεήμων Φωστίνης, Κοζάνης Ιωακείμ Αποστολίδης, Χίου Ιωακείμ Στρουμπής, Ηλείας Αντώνιος Πολίτης, Σάμου Ειρηναίος Παπαμιχαήλ, Χαλκίδος Γρηγόριος Πλειαθός, Αττικής Ιάκωβος Βαβανάτσος κ.ά.

Επίσης και πολλοί κληρικοί μετείχαν σε αντιστασιακές οργανώσεις ή ανέβηκαν στο βουνό και εντάχθηκαν σε ένοπλες ομάδες. Πολλοί κληρικοί εκτελέστηκαν από τα στρατεύματα κατοχής για την αντιστασιακή τους δράση και μερικοί βρέθηκαν αιχμάλωτοι στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως στη Γερμανία, όπως

οι Αρχιμανδρίτες Δαμασκηνός Χατζόπουλος, μετέπειτα μητροπολίτης Δημητριάδος, Διονύσιος Παπαχαραλάμπους, που αργότερα έγινε μητροπολίτης Τρίκκης και Σταγών, Μελέτιος Γαλανόπουλος, μετέπειτα μητροπολίτης Κυθήρων.

Στους εκτελεσμένους κληρικούς το 1949 απένειμε η Ακαδημία των Αθηνών "Χρυσούν Μετάλλιον" αναγνωρίζοντας έτσι τη θυσία τους.

Μεγάλη ήταν η συμβολή και των μοναστηριών στην Εθνική Αντίσταση, σε πολλά από τα οποία, λόγω της ερημικής τοποθεσίας τους, βρήκαν καταφύγιο πολλοί αγωνιστές ή λειτουργούσαν ασύρματοι.

Σε πολλά μοναστήρια παραλιακών ή νησιωτικών περιοχών λειτουργούσε συνωμοτικός μηχανισμός για τη φυγάδευση των αγωνιστών στη Μέση Ανατολή. Τη δράση τους αυτή γνώριζαν οι Γερμανοί και γι' αυτό υπήρξαν περιπτώσεις που η εκδικητική τους μανία ξέσπασε κατά θηριώδη τρόπο. Όπως συνέβη, δηλαδή, στις Μονές Μεγάλου Σπηλαίου και Αγίας Λαύρας Καλαβρύτων, Κορώνας Καρδίτσας, Προυσού Ευρυτανίας και αλλού.

Τα αντίποινα των Γερμανών, αλλά και των Ιταλών, για την κάμψη του αγωνιστικού φρονήματος του λαού και οι συνεχείς εκτελέσεις προκάλεσαν τις διαμαρτυρίες του Δαμασκηνού, ο οποίος με παρεμβάσεις του προσπαθούσε να λυτρώσει καταδικασμένους σε εκτέλεση, άλλοτε με πενιχρά αποτελέσματα, τις περισσότερες φορές όμως χωρίς κανένα αποτέλεσμα. Σθεναρή ήταν η αντίδρασή του στα σχέδια πολιτικής επιστράτευσης των Ελλήνων, τον Μάρτιο του 1943, με σκοπό την αποστολή τους στη Γερμανία, δηλώνοντας στον Altenburg ότι θα τεθεί επικεφαλής της απειλούμενης παλλαϊκής διαδήλωσης. Τελικά τα σχέδια ματαιώθηκαν.

Την ίδια περίοδο η Μακεδονία απειλείται να παραχωρηθεί στη Βουλγαρία. Ήδη ο Βουλγαρικός στρατός έχει προβεί σε ωμότητες κατά των Ελλήνων, έχουν διαρπαγεί περιουσίες και κειμήλια και έχουν εκδιωχθεί οι Έλληνες ιεράρχες, οι οποίοι έχουν αντικατασταθεί από Βούλγαρους.

Τελευταία απειλείται και η προσάρτηση της Μακεδονίας και της Θράκης στη Βουλγαρία. Ο αρχιεπίσκοπος προβαίνει σε έντονες διαμαρτυρίες στους Γερμανούς και μπαίνει επικεφαλής σε διαμαρτυρία που υπογράφουν οι πρυτάνεις, ο Πρόεδρος της Ακαδημίας κ.ά. Οι Γερμανοί βεβαίως αδιαφορούν.

Η Εκκλησία δραστηριοποιήθηκε σημαντικά στον τομέα της πρόνοιας στην περίοδο της μεγάλης πείνας για τον ελληνικό λαό. Το 1941 ο αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός ιδρύει στην Αθήνα τον ΕΟΧΑ (Εθνικός Οργανισμός Χριστιανικής Αλληλεγγύης) ως συνέχεια της Πρόνοιας των Στρατευμένων που είχε ιδρύσει ο αρχιεπίσκοπος Χρύσανθος. Σκοπός του ΕΟΧΑ ήταν η παροχή πάσης φύσεως βοήθειας στον Ελληνικό λαό. Κύρια βέβαια αποστολή της ήταν η παροχή συσσιτίου στον λαό που λιμοκτονούσε.

Πολύ σύντομα ιδρύθηκαν 3.000 παραρτήματά της σ' όλη την Ελλάδα και προσέφεραν τις υπηρεσίες τους 5.000 άτομα. Υπολογίζεται ότι με τα συσσίτια αυτά, που οργανώθηκαν με την ενίσχυση του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, σώθηκαν περισσότερα από 70.000 παιδιά.

Ακόμη συσσίτιο μοιραζόταν σε θηλάζουσες μητέρες και οργανώθηκαν προγράμματα για την εξωσχολική απασχόληση των παιδιών, όπου μοιραζόταν συστηματικά συσσίτιο. Για την αποδέσμευση ποσότητας λαδιού αγωνίσθηκε προσωπικά ο Δαμασκηνός με συνεχείς παραστάσεις στον Altenburg

Παράλληλα η ΕΟΧΑ οργάνωσε πρωτόγονες εγκαταστάσεις για τη φροντίδα των ορφανών, δίκτυο γιατρών για την παροχή υγειονομικής περίθαλψης, προγράμματα περίθαλψης προσφύγων από βουλγαροκρατούμενες περιοχές, δικαστικό τομέα κ.ά.

Ο Δαμασκηνός, εξαιτίας της δραστηριότητάς του αυτής, αναγνωρίστηκε από το συμμαχικό στρατηγείο ως συνεκτικός κρίκος όλων των αγωνιζόμενων Ελλήνων και του προτάθηκε, μέσω του Ταγματάρχη Γιάννη Τσιγάντε, να αναλάβει την προεδρία εθνικού συμβουλίου για τον συντονισμό των αντιστασιακών οργανώσεων. Το σχέδιο αυτό ματαιώθηκε, μετά τη δολοφονία του Τσιγάντε.

Περί το τέλος της κατοχής, έγινε κίνηση από τους Άγγλους να ανατεθεί η Αντιβασιλεία στον Δαμασκηνό με σκοπό να μην υπάρχει κενό εξουσίας, όταν αποχωρήσουν οι Γερμανοί από την Ελλάδα και μέχρι την άφιξη της κυβέρνησης, το οποίο ματαιώθηκε μετά από άρνηση του βασιλιά Γεώργιου Β'.

Τελικά, για την εθνική του δράση ο αρχιεπίσκοπος γίνεται στόχος των Γερμανών, οι οποίοι όμως υπολογίζουν και τη λαϊκή αντίδραση σε περίπτωση σύλληψής του. Γι' αυτό στις 14 Μαΐου 1944 τον συνέλαβαν και τον υποχρέωσαν σε κατ' οίκον περιορισμό.

Η αποχώρηση των Γερμανών και η απελευθέρωση της Ελλάδας συνοδεύεται από τα δραματικά γεγονότα του Δεκέμβρη του 1944 και του εμφυλίου.

Όταν τα πάντα φαίνονται να διαλύονται, ο Δαμασκηνός αναδεικνύεται ο "ισχυρός ανήρ" που χρειάζεται η χώρα.

Τότε ο Βρετανός πρεσβευτής επαναφέρει την πρόταση να αναλάβει ο αρχιεπίσκοπος ως Αντιβασιλέας, την οποία αποδέχεται ο Τσώρτσιλ, παρά τις αρχικές αντιρρήσεις του, και την επιβάλλει και στον βασιλιά Γεώργιο Β'.

Ο βασιλιάς όμως ουδέποτε θα την αποδεχθεί και αυτή θα είναι η αιτία των κακών σχέσεων που θα έχει αργότερα με τον αρχιεπίσκοπο. Παρά ταύτα είναι αποδεκτός από το σύνολο του πολιτικού κόσμου και ένα μικρό διάστημα (17-10-1945 μέχρι 1-11-1945) θα ασκήσει και την πρωθυπουργία.

Παραμένει στο αξίωμα μέχρι τις 28-9-1946, οπότε επανήλθε μετά από δημοψήφισμα ο Γεώργιος Β'.

Στο μεταξύ, ο Δαμασκηνός, γνωρίζοντας ότι με την επιστροφή του βασιλιά θα τεθεί θέμα αρχιεπισκόπου, συγκάλεσε τον Ιούλιο του 1946 Σύνοδο της Ιεραρχίας, η οποία επικύρωσε την εκλογή του από τη Μείζονα Σύνοδο του 1941.

Πραγματικά, με την επάνοδο του βασιλιά αναπτύσσεται έντονο παρασκήνιο για την επαναφορά του Χρύσανθου, αντιδρά όμως η βρετανική κυβέρνηση κι έτσι ο Χρύσανθος στις 7 Οκτωβρίου 1946 υπέβαλε την παραίτησή του από το αξίωμα του αρχιεπισκόπου από 5 Ιουλίου του 1941 χωρίς να γίνει αποδεκτή. Η παραίτηση υποβλήθηκε στα ανάκτορα και όχι στην Ιερά Σύνοδο.

Στο μεταξύ, η απარέσκεια των ανακτόρων για το πρόσωπο του αρχιεπισκόπου συνεχίζεται και μετά τον θάνατο του Γεωργίου και από τον βασιλιά Παύλο.

Τα χρόνια του εμφυλίου που ακολούθησαν ήταν μια μεγάλη δοκιμασία για την Εκκλησία, όπως και για ολόκληρη την ελληνική κοινωνία. Μετά την καθαίρεση κληρικών που ακολουθούσαν το ΕΑΜ, φάνηκε η μεγάλη διάσταση μεταξύ Εκκλησίας και Αριστεράς τόσο στον ιδεολογικό, όσο και στον πολιτικό τομέα.

Μέσα στις εντάσεις της περιόδου δεν αποφεύχθηκαν ακραίες περιπτώσεις, όπως ήταν από πλευράς της Αριστεράς οι δολοφονίες κληρικών και από πλευράς της Εκκλησίας η παρουσία των κληρικών στο στρατόπεδο της Μακρονήσου και η εμπλοκή τους στην έντονη πολιτική διαμάχη των ημερών.

Ακόμη η Εκκλησία, και παρά το νομικό πλαίσιο που υπήρχε, έγινε στυλοβάτης των κυβερνητικών επιλογών, ενώ δεν έλειψαν και οι περιπτώσεις απειλής κατά εκκλησιαστικών που αρνηθήκανε αυτή την σύμπραξη.

Κατακλείδα:

Σήμερα που η κοινωνία δοκιμάζεται πάλι και ξανοίγεται ο δρόμος της ανθρωπίνης αλληλεγγύης, η Εκκλησία πρωτοστατεί αθορύβως, με συσσίτια και με οικονομική ενίσχυση σε πάσχοντες συνανθρώπους μας.

Όμως δεν αρκεί αυτό, γιατί εκκλησία είμαστε όλοι εμείς (η ετυμολογία της (εκ+καλώ), η λέξη "εκκλησία" σημαίνει "ότι έχει κληθεί", "η σύναξη των καλεσμένων") και πρέπει να συμμετέχουμε είτε με το περίσσευμα μας (αν υπάρχει ακόμη), είτε με το υστέρημά μας (αυτό είναι πλέον δεδομένο).

Στο αφιέρωμα αυτό, αποδεικνύεται, ποιοι ήταν οι πραγματικοί Θρησκευτικοί ηγέτες και ποιοι αγωνίστηκαν, όχι φυσικά εκ τους ασφαλούς.

Ήταν οι Ιεράρχες και ο κλήρος γενικότερα, που δεν υπολόγισαν τη ζωή τους ή τα βασανιστήρια, παρέμειναν στην Πατρίδα τους, παραμέρισαν το πνευματικό

τους έργο και ανέλαβαν το βαρύ έργο της ανθρώπινης αλληλεγγύης, βοηθώντας τον δοκιμαζόμενο λαό, ηθικώς, αλλά κυρίως υλικώς.

Συστρατεύτηκαν μαζί του, εναντίον των κατακτητών, υπέφεραν και θυσιάστηκαν υπέρ Πατρίδος.

ΠΗΓΗ: Γεωργίου Θ. Πρίντζιπα, Εκκλησία και Ελληνισμός από το 1821 έως σήμερα, Αθήνα 2005, εκδ. Προσκήνιο, σελ. 105-110